
REDACTIONEEL – De boezem van de wetenschap

Barbara van Balen, Jantine Oldersma en Elke Valgaeren

De strijd van vrouwen tegen het verbod om zich aan een universiteit te vertonen, behoort intussen tot het zich gestaag uitbreidende arsenaal van geliefde anekdotes uit de feministische geschiedenis. Anna Maria van Schuurman die zich achter een gordijn moest verbergen, de Russische zusjes Blau die als studenten Medicijnen werden geweigerd aan de Leidse Universiteit, Isala Van Diest die in Leuven hetzelfde lot te beurt viel en daarop naar Bern in Zwitserland trok waar vrouwen wel reeds werden geaccepteerd aan de faculteit Geneeskunde; het zijn gebeurtenissen die ver achter ons liggen nu universiteiten jaarlijks in september strijd leveren om vrouwen als student binnen te halen. Bij de opkomst van het Tweede Golf-feminisme, begin jaren zeventig, kwam een inhaalslag op gang waardoor vrouwelijke studenten in veel studierichtingen vandaag in de meerderheid zijn. In het academiejaar 2009-2010 vormden vrouwen bijna 58 procent van de afgestudeerde masters aan de Vlaamse universiteiten (Statistisch jaarboek van het Vlaams onderwijs 2010-2011). In Nederland is in 2011 ruim 51 procent van het aantal studenten aan universiteiten vrouw.

Vrouwen zijn echter nog steeds ondervertegenwoordigd in het academisch kader. Dit is een slechte zaak voor de universiteiten, want dit betekent dat zij een groot deel van hun intellectueel potentieel links laten liggen. Tegelijk staan organisaties anno 2012 onder steeds meer druk om aan te tonen dat ze gelijke kansen bieden. De genderongelijkheid in de academische wereld lijkt hardnekkiger dan in andere sectoren, terwijl de academische ethos nochtans doordrongen is van een meritocratische retoriek die transparantie veron-

derstelt en gelijke kansen lijkt te garanderen (Caprile, Meulders, O'dorchai & Vallès, 2011). Van den Brink en Benschop spreken zelfs van een zevenkoppige draak die zich maar moeizaam laat verslaan en steeds nieuwe gedaantes aanneemt (Van den Brink & Benschop, 2012).

De vaststelling van de onevenwichtige sekseverhouding aan universiteiten heeft reeds een omvangrijke onderzoeksliteratuur tot stand gebracht. Ook in Nederland en Vlaanderen kunnen we terugkijken op meer dan dertig jaar onderzoek naar de positie van vrouwen aan universiteiten. Al in 1979 promoveerde de latere hoogleraar emancipatiewetenschappen Anneke van Doorne-Huiskes op het proefschrift *Vrouwen en beroeps participatie. Een onderzoek onder gehuwde vrouwelijke academici* (1979). In de loop van de jaren tachtig volgden onderzoeken aan de Universiteit Utrecht, Maastricht en Twente waarin analyses werden gemaakt van de achterliggende oorzaken van het gebrek aan doorstroming van vrouwen. In de loop van de jaren negentig verschijnt ook een eerste diepgravende historische studie over de ongelukkige relatie van vrouwen met wetenschap: de latere hoogleraar geschiedenis Mineke Bosch's *Het geslacht van de wetenschap. Vrouwen en hoger onderwijs in Nederland, 1878-1948* (1994). In Vlaanderen moeten we wachten tot begin jaren negentig wanneer Miet Smet, staatssecretaris voor maatschappelijke emancipatie een onderzoek laat uitvoeren naar de 'verklaring van de achterstelling van het vrouwelijk personeel aan de Vlaamse universiteiten' (Vanherck & Verbruggen, 1991).

Er lijkt dan echter een stroomversnelling op te treden; naast vele interessante histori-

sche deelstudies naar bijvoorbeeld vrouwelijke ingenieurs, verschijnen nu ook studies naar de werking van het wetenschapsbedrijf als zodanig. De vraag dringt zich op hoe meritocratisch de universiteit als bolwerk van rationaliteit nu eigenlijk is. In studies als die van Margo Brouns en Monika Scholten *Kwaliteit van het oordeel. Een onderzoek naar de beoordelingsprocedures van KNAW en NWO* (1999) en de door Barbara van Balen en Agneta Fischer geredigeerde bundel *De universiteit als modern mannenklooster* (1998) worden de werkwijze en de organisatiecultuur van de universiteit zelf ter discussie gesteld. In 2001 volgt daarop het proefschrift van Barbara van Balen: *Vrouwen in de wetenschappelijke arena. Sociale sluiting in de universiteit*. In 2009 promoveert Marieke van den Brink op een geruchtmakend onderzoek naar recruitering van academici: *Behind the scenes of science: gender in the recruitment and selection of professors in the Netherlands* (2009). Zij toont aan dat de formele aanwervings- en bevorderingsprocedures zeer vaak niet worden gevolgd en dat dit nadelig werkt voor vrouwen. Hoewel de benoeming van hoogleraren in de regel via een open procedure zou moeten gebeuren, worden mannelijke hoogleraren vaak aangevraagd via gesloten procedures die steunen op voornamelijk mannelijke informele netwerken. Vrouwen worden daardoor systematisch uitgesloten. Het gaat er bijgevolg niet echt eerlijk en open aan toe aan de boezem van de Alma Mater.

In het onderzoek naar en de discussies over gender en wetenschap worden telkens twee basisproblemen geïdentificeerd. Ten eerste wordt gewezen op de ongelijke verdeling van vrouwen en mannen over de wetenschappelijke disciplines (horizontale segregatie), waarin vrouwen meer voor geesteswetenschappen en sociale en culturele studies kiezen, terwijl mannen een voorkeur lijken te hebben voor natuurwetenschappen

en technologie; ten tweede zien we een sterke ondervertegenwoordiging van vrouwen in de hoogste wetenschappelijke en besluitvormende posities in de wetenschap (verticale segregatie). In de loop van de jaren is dus zowel in België als in Nederland, maar ook daarbuiten, een indrukwekkend scala aan publicaties verschenen die deze problemen trachten te beschrijven, te verhelderen, of op te lossen. Daarbij is telkens de achterliggende vraag in hoeverre de geconstateerde verschillen in aanwezigheid van vrouwen en mannen terug zijn te voeren op onderliggende verschillen in ambities, levensdoelen en houdingen van die vrouwen en mannen zelf en in hoeverre de organisatiestructuur en -cultuur van de universiteiten de oorzaken zijn van de stagnatie.

Wat betreft de verticale segregatie worden verschillende verklaringen naar voren geschoven, zowel op het niveau van het individu als op het niveau van de universiteit. Vanaf het begin is de verklaring enerzijds gezocht in (indirecte) discriminatie (Hawkins & Van Balen, 1983; Hicks & Noordenbos, 1990) en anderzijds in de gebreken en preferenties van de vrouwelijke wetenschappers zelf (Caprile et al., 2011). Waar aanvankelijk vooral werd gezocht naar recepten om de veronderstelde ambitieeloosheid van vrouwen te omzeilen (zoals mentoring), werd de aandacht later verlegd naar de (verborgen) gendermechanismen die vervat zitten in de impliciete normen, praktijken en machtsrelaties in de academische wereld (Caprile et al., 2011). Spraakmakend op dat vlak was het onderzoek van Wennerås en Wold (1997), gepubliceerd in *Nature*, die aantoonde dat het Zweedse *peer-review* systeem voor onderzoeksaanvragen allesbehalve genderneutraal is.

Vanaf de jaren tachtig is in Nederland zowel vanuit de overheid, vanuit de universiteiten zelf, als vanuit organisaties als NWO, de KNAW en de VSNU ook getracht beleid te ontwikkelen om de horizontale en de verticale

segregatie te bestrijden. Dat beleid is zeker niet zonder resultaat gebleven. De *Emancipatiemonitor 2010* van CBS/SCP concludeert echter dat Nederland, ondanks de geboekte vooruitgang, toch achterblijft bij de rest van Europa als het gaat om de doorstroming naar hogere functies en vooral als het gaat om het bestrijden van de achterstand van vrouwen in natuurwetenschappelijke en technische functies. Dezelfde vaststelling geldt voor België en Vlaanderen, waar zowel de horizontale als de verticale seksesegregatie aan universiteiten hardnekkig voortduurt. De huidige Vlaamse minister van wetenschapsbeleid, Ingrid Lieten, heeft de universiteiten daarom herhaaldelijk aangepord om werk te maken van meer gendergelijkheid. Het is echter nog te vroeg om hier resultaten van te kunnen verwachten.

Het *Tijdschrift voor Genderstudies* heeft vrijwel vanaf haar oprichting in 1980 (toen nog onder de naam *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*) een actieve rol gespeeld in het verspreiden van de resultaten van onderzoek naar de situatie van vrouwen in het hoger onderwijs. Het is dan ook passend dat het Tijdschrift nu een poging doet om de balans weer eens op te maken. Is er iets veranderd in die dertig jaar?

Dit nummer bevat artikelen over vrouwen en mannen in verschillende stadia van de academische loopbaan: van promovendae, naar jonge onderzoekers tot beginnende UHD's en hoogleraren. In de artikelen worden verschillende aspecten belicht, arbeidsmarktkansen, prestatieverschillen en doorstroom in de wetenschap.

De positie van vrouwen aan Nederlandse universiteiten is de laatste decennia onmiskenbaar veranderd. Het promotietraject is volgens Mara Yerkes, Hans Sonneveld en Rens van der Schoot duidelijk gefeminiseerd. De auteurs hebben in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen in 2008-2009 een onderzoek uitgevoerd

onder recent gepromoveerden in Nederland. Terwijl in 1995 slechts 22 procent van de promovendi vrouw was, is dat in 2008 gestegen tot 47 procent. In hun artikel onderzoeken ze, mede gebaseerd op onderzoek naar de indiening van subsidieaanvragen voor post-promotieonderzoek bij NWO, hoe het de gepromoveerden verder gaat. Wat is hun arbeidspositie na de promotie en zijn daarin verschillen tussen mannen en vrouwen? Leidt het hogere aantal vrouwelijke gepromoveerden ook tot een hoger aandeel vrouwen in universiteiten?

Pleun van Arensbergen, Inge van der Weijden en Peter van den Besselaar tonen in hun artikel aan dat vrouwen niet alleen beter presteren als studenten, maar ook als jonge onderzoekers: ze publiceren meer en worden meer geciteerd. De prestatieverschillen die in eerder onderzoek herhaaldelijk werden aangetoond, blijken alleen nog te bestaan in de oudere generatie wetenschappers. Bij de jonge generatie onderzoekers in de sociale wetenschappen zijn de verschillen verdwenen, of zelfs omgedraaid in het voordeel van vrouwen. Prestatieverschillen kunnen in de toekomst dus geen rem meer vormen op de wetenschappelijke carrière van vrouwen.

Barbara van Balen vraagt zich af of er verschillen zijn tussen mannen en vrouwen in factoren die bepalen of een wetenschappelijk 'talent' aan een universiteit verbonden blijft. Aan de hand van interviews met 'talenten' die een wetenschappelijke carrière hebben en met mensen die als wetenschappelijk talent waren aangeduid, maar inmiddels een andere carrière vervolgen, beschrijft ze een aantal factoren die een rol zouden kunnen spelen in de loopbaan. Ze vindt geen overtuigende verschillen tussen mannen en vrouwen. Enkele vrouwelijke talenten zijn belemmerd in hun carrière doordat het hen niet mogelijk was gezin en wetenschappelijke carrière te combineren, maar dat gold ook voor een enkele

man. Twee vrouwelijke hoogleraren gaven aan bewust geen kinderen te hebben gekregen om zo de ruimte te hebben voor een wetenschappelijke carrière. Op basis van een analyse van de rekrutering, die is toegepast voor dit onderzoek naar talenten, kan de voorzichtige positieve conclusie getrokken worden dat vrouwen in dezelfde mate als wetenschappelijk talent worden ontdekt als mannen.

De drie artikelen in dit themanummer geven samen een positief beeld van de ontwikkelingen aan Nederlandse universiteiten: er promoveren voldoende vrouwen, prestatieverschillen in de hoeveelheid publicaties behoeven geen belemmering meer te zijn voor vrouwen, vrouwen worden in dezelfde mate ontdekt als wetenschappelijk talent en er zijn geen specifieke belemmeringen voor vrouwen gevonden om een carrière aan een universiteit te vervolgen.

Isa Schön – een biologe die actief is binnen Bewise, het Belgisch netwerk van vrouwelijke wetenschappers – gaat er in haar opiniebijdrage echter van uit dat bijkomende maatregelen nodig zijn om het aandeel vrouwen aan universiteiten te verhogen. Goede prestaties alleen zijn niet voldoende. De auteur wijst er bijvoorbeeld op dat de recent ingevoerde *tenuretrackposities* in Vlaamse universiteiten onevenwichtig ingevuld worden: van de 135 posities zijn er slechts 44 ingevuld door vrouwen. In een eerder onderzoek aan de TU Delft, waar het *tenuretrack*-systeem sinds 2002 bestaat, spreekt men over een *mixed blessing* (Van Engen, Bleijenbergh & Vinkenburg, 2010): enerzijds maakt het 'formele en individuele karakter van de *tenure track* dat vrouwelijke medewerkers voor bevordering minder afhankelijk zijn van formele en informele netwerken die vaak een onbedoelde uitsluitende werking hebben'. Anderzijds ervaren de respondenten in het onderzoek aan de TU Delft een gebrek aan transparantie in de toepassing van de *tenure-*

trackcriteria. Isa Schön pleit daarom voor het versterken van quota en positieve actie, twee maatregelen die vandaag in Nederland al worden toegepast door bijvoorbeeld leerstoelen exclusief aan vrouwen voor te behouden. Ook in Vlaanderen echter komen dergelijke maatregelen schoorvoetend van de grond.

In de rubriek boekbesprekingen wordt in het kader van dit thema het boek *Duizend bloemen en granaten* (Deblonde, 2011) belicht. Hierin worden verschillende essays gebundeld over vrouwen, wetenschap en techniek. Deze bundel wil het maatschappelijk debat aanwakkeren over bovengenoemde thema's en werd samengesteld door een instelling die is verbonden aan het Vlaams parlement.

Literatuur

- Balen, B. van (2001) *Vrouwen in de wetenschappelijke arena. Sociale sluiting in de universiteit*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Balen, B. van & Fischer, A. (red.) (1998) *De universiteit als modern mannenklooster*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Bosch, M. (1994) *Het geslacht van de wetenschap. Vrouwen en hoger onderwijs in Nederland, 1878-1948*. Amsterdam: SUA.
- Brink, M. van den & Benschop, Y. (2012). Slaying the seven-headed dragon: the quest for gender change in academia. *Gender, Work & Organization*, 19, 71-92.
- Brink, M. van den (2009) *Behind the scenes of science: gender in the recruitment and selection of professors in the Netherlands*. Nijmegen: Pallas.
- Brouns, M. & Scholten, M. (1999) *Kwaliteit van het oordeel. Een onderzoek naar de beoordelingsprocedures van KNAW en NWO*. Utrecht: NGV.
- Caprile, M., Meulders, D., O'dorchai, S. & Vallès, N. (2011). Gender and science: old challenges, new approaches. *Brussels economic review/Cahiers économique de Bruxelles*, 54, 108-129.
- Deblonde, M. (ed.) (2011). *Duizend bloemen en granaten. Over gender, wetenschap en technologie*. Leuven: Acco.
- Doorne-Huiskes, A. van (1979) *Vrouwen en beroeps participatie. Een onderzoek onder gehuwde vrouwelijke academici*. Utrecht, Elinkwijk.

Engen, M. van, Bleijenbergh, I. & Vinkenburg, C. (2010). *Structurele en culturele belemmeringen in de doorstroom van vrouwen naar hogere functies binnen de TU Delft*. Delft: technische Universiteit Delft.

Hawkins, C.A. & Balen, B. van (1983). De positie van vrouwen in het wetenschappelijk onderwijs van 1970-1980. In: *Universiteit en Hogeschool*, 30-4.

Hicks, E.K. & Noordenbos, G. (1990). *Is Alma Matter vrouwvriendelijk?* Assen: Van Gorcum.

Merens, A., Brakel, M. van den, Hartgers M. & Hermans, B. (red.) (2011). *Emancipatiemonitor 2010*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Centraal Bureau voor de Statistiek.

Vanherck, R. & Verbruggen, P. (1991). *Vrouwen aan universiteiten: verklaring van de achterstelling van het vrouwelijk personeel aan de Vlaamse universiteiten*. Antwerpen: UIA Vrouwenstudies.

Wennerås, C. & Wold, A (1997). Nepotism and sexism in peer-review. *Nature*, 387, 341-343.

PUMP YOUR CAREER

Talentendag voor vrouwelijke wetenschappers

Om vrouwelijke wetenschappers te helpen met hun **carrière** in de universitaire wereld en de **doorstroom** van vrouwelijke wetenschappers naar hogere posities te verbeteren, organiseren de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en het Landelijk Netwerk Vrouwelijke Hoogleraren (LNVH) een speciale talentendag.

Tijdens *Pump Your Career* kunnen vrouwelijke wetenschappers **workshops** volgen, kennismaken met **rolmodellen**, informatie inwinnen over het **aanvragen van subsidies** en natuurlijk **netwerken** met elkaar.

NWO en LNVH hopen rond de 500 vrouwen te mogen verwelkomen.

Voor wie?

Vrouwen werkzaam in de **wetenschap**
(postdocs, universitair (hoofd)docenten, hoogleraren)
(Universitaire) **beleidsmakers** die zich bezighouden met diversiteitsbeleid

Wanneer en waar?

11 oktober 2012 van 9.00- 17.00 uur in de Beurs van Berlage, Amsterdam
Aan het einde van het programma vindt de presentatie van de Monitor Vrouwelijke Hoogleraren 2012 plaats met nieuwe feiten en cijfers over doorstroming van vrouwen naar hogere wetenschappelijke functies.

Kosten

€ 30, inclusief lunch en borrel.

Aanmelden

http://www.nwo.nl/nwohome.nsf/pages/NWOA_7T4GSE